

MEMÒRIA DIVIDIDA ENTRE NACIONALISME I INTERNACIONALISME

DRA. MARÍA ROSA PALAZÓN MAYORAL
(Instituto de Investigaciones Filológicas,
Universidad Nacional Autónoma de México)

1. La Història és tributària de la memòria: cada historiador és fidel als morts que van deixar un testimoni que reclama ser comprès des de cada present, és a dir, a partir de panorames successius. Paul Ricoeur afirma que cada text d'aquesta especialitat no és un dipòsit d'osseres, sinó enterraments que prolonguen el treball de la rememoració i del dol. No existeix, doncs, una versió única i canònica dels processos, com van creure Schleiermacher i Dilthey, sinó Històries de cada història (dels fets esdevinguts).

La memòria testimonial és l'instrument que distingeix l'al·lucinació i la farsa política dels fets recordats.

Cada informació es troba dispersa i fragmentada als arxius, qui l'estudia ha de conjuminar-la imaginativament a partir de la memòria col·lectiva. Aquesta es forma amb escorços espaciotemporals diferenciats (perquè ningú ocupa els mateixos, encara que alguns testimonis estiguin més pròxims en el moment qüestionat) amb alguns punts d'encontre i d'interpretacions diverses, nascudes dels prejudicis o "precomprensiones", segons la terminologia dels filòsofs de l'hermenèutica com Hans-Georg Gadamer i Paul Ricoeur.

La memòria no és l'objectiu, sinó el material d'estudi de qui realitza un balanç dels successos marcats per la seva anterioritat.

Existeix la memòria automàtica que rebem del nostre entorn lingüístic i altres *ethos* en què ens desenvolupem: vestir, menjar, relacions de parentesc..., la qual serà part fonamental de les rememoracions tant dels testimonis com dels historiadors, i existeixen les configuracions o mimesi de la Història.

En contra de la crítica documental de Schleiermacher, Marrou, Langlois i Seignobos, Ricoeur sosté que quan es compta amb un patrimoni suficient de testimonis "atestatius" o creïbles, no s'han de rebutjar els mentiders o els que guarden silencis significatius, i això perquè també funcionen com a termòmetre de la situació que es va experimentar en una època ubicada en un mapa i en un calendari: cap historiador pot rebutjar testimonis que guarden el "ja no", acabat, però no abolit perquè es posa i explica la cadena de successos posteriors.

És impossible que un text històric sigui complet; però ha de ser sostenible, i això significa que combatrà els tramposos abusos de la memòria i de l'oblit que ens té acostumats la Història oficial amb els seus nombrosos portaveus, això és, els artefactes del silenci i la repetició aclaparadora que l'Estat-nació i els totalitarismes han donat cabuda. Si reconec que encara falta perspectiva històrica per analitzar l'enfrontament entre la República i el Franquisme, ¿què va ocórrer? ¿què justifica el silenci fins i tot testimonial que percebo?

La memòria no és, doncs, la Història, sinó un material de treball dispers en arxius i testimonis (en el cas de la Història immediata) que l'estudiós articula i valora com esdeveniments, amb les seves conjuntures i escales de durada d'unes normes, oferint un relat que en comprendre'l l'explica, i quan l'explica el comprèn millor. Així mateix, l'historiador coneix

les conseqüències que ignoraren els agents d'un procés. La seva missió és valorar accions i declaracions de víctimes i botxins, d'actors i pacients, en l'entès que la separació entre Història i memòria s'eixampla temporalment, perquè tot depèn de quan es considera els hipotètics inici i fi dels fets analitzats. Així doncs, els efectes històrics seran uns o altres. La separació entre els nostres dos eixos de reflexió s'eixampla i canvia temporalment, sense que s'anul·lin les versions prèvies que respecten l'hermenèutica i la fenomenologia.

No sóc historiadora, encara que imparteixi Filosofia de la Història; sóc un ser històric i, com a tal, actuo com a testimoni de segona generació de la Guerra Civil, dels fills de l'exili de la República i particularment dels emigrats de Catalunya. Em falta l'esmentada perspectiva, la memòria "sapiencial" del temps: nosaltres encara estem plens de ràbia i mancats d'informació suficient. La Història, en canvi, gràcies a la seva visió que recorre els dies i els paratges amb botes de set llegües, aprèn a relatar el pretèrit, ressaltant que la inculpació no equival a què el fet sigui alguna cosa imperdonable: només digne d'odi i venjança (generalment aplicats als pobles innocents vius). D'una altra manera, la memòria feliç, que aspirem, es precipitaria en el pendent de la melangia i el sadisme. La societat allunyada de l'imaginari contracte social mai no apaivaga la memòria, reconciliada amb ella mateixa, que es prolonga cap al demà.

2. La meva identitat personal depèn de les operacions constitutives de dos països, Mèxic i Catalunya, de la meva memòria i dels obllits immersos en l'ètica històrica que la sosté. Aquesta constatació ens porta a deduir que les imputacions de l'historiador han de fer-se amb palpeig. No es pot atacar a qui de bona fe va donar els primers passos en una evolució que va afectar a llarg termini a la ciutadania compartida. Ricoeur cita a "Le siècle et le pardon" de Derrida: separar la gent dels seus actes sense condemnar-

los equival a perdonar un subjecte diferent. No obstant això, aquesta sentència és excessiva, mancada de ponderació: fica en un sac foradat que la història és un terreny d'incerteses, perquè ningú no té a les seves mans el control del futur; addicionalment, les accions històriques són col·lectives, una lluita de contraris contemporanis i successius.

El polític dolent socialment, practicant de la insociable-sociabilitat (Kant) es redueix a un no-ser del ser disfressat de bondat: s'apropia de les millors causes fins a buidar-les de contingut. Per exemple, el nacionalisme català s'associa infal·liblement amb el nacionalisme borbònic-franquista. La maldat vertadera és la falta realitzada voluntàriament contra les poblacions, enganyant-les, prenent-los els seus millors ideals.

Ara bé, si en la història només hagués existit el mal, els fracassos, els horrors a què estem acostumats els qui hem viscut els segles xx i part del xxi, la nostra espècie s'hauria extingit per la seva pròpia mà, la qual cosa no excusa els grans atacs de lesa humanitat que hi ha hagut intermitentment sota qualsevol excusa, per exemple religiosa, i generalment per causes econòmiques com el petroli. Sens dubte hem entrevist el cim aterrador de la maldat, els crims que no prescriuen, no només en els camps de concentració, sinó en les guerres sense fi. L'extrem del mal social en qüestió és la *pleonexia* (Aristòtil), a saber, aquest cim és la totalització: faltar expressament a les relacions socials desinteressades que tracten l'altre com un fi i no només com un mitjà, és a dir, faltar a les relacions participatives per essència.

Aquest és el punt de partida del meu llibre *¿Fraternidad o dominio?* La fraternitat (de *natus, nationis*, cadellada) va gestar l'enveja, el saqueig i l'acaparador poder de domini que impedeix el *com-portare*, portar junts, sacrificis i beneficis. Una de les conseqüències visibles de la insociabilitat són les discriminacions genèriques, racials i classistes. En la nostra Amèrica és notable el no repartiment de la justícia

distributiva i retributiva ni dels béns de primera necessitat, especialment des que va sorgir l'Estat-nació. Sens dubte la gent s'ensorra en l'alienació propagandística de la dominació, amb els seus silencis i abusos de memòria que pretén fer-nos robots obedients i consumistes d'escombraries, de gadgets (l'útil perfectament inútil) d'ocasió i de la moda efímera perquè el mercat segueixi expandint-se.

Com a mexicana, procedeixo d'un país colonitzat, que van inventar, que van descobrir, com un monstre antropòfag, allunyat de Déu, de la ciència i de les arts. El van esclavitzar amb l'excusa de la seva catequesi; procedeixo d'un país que fins al segle XIX els seus habitants havien perdut l'autoestima; d'un país amb una geopolítica tan desafortunada que va perdre la meitat del seu territori nacional, d'un país que va entrar en un mercat mundial ja repartit, caient en la pitjor dependència de l'imperi mundial, i sumit en les més notòries distàncies classistes (la seva Universitat Nacional Autònoma de Mèxic ocupa un lloc de privilegi acadèmic mundial no per aquests motius, sinó malgrat aquests). Així també tinc una identitat catalana i sóc néta d'un murcià. Aquí on em veuen, he patit una discriminació insidiosa i constant. He pogut aixecar-me de les pallisses: el desplaer és un gran mestre, com va dir Freud; m'ha afermat en l'esperit de lluita en els dos casos de les meves identitats.

3. Si la comunitat és un ideal, els genocidis i altres faltes imperdonables contra els drets humans són emmascarades en pseudo-Històries oficialitzades que tracten, irremeiablement, dels herois il·luminats i premonitoris, així com la seva contrapartida, igual però en sentit contrari: els brétols. Addicionalment, al·ludeixen a una massa amorfa emmotllable: abusos demagògics. No obstant això, com una dura bufetada, sabem que els individus imputables de tals aberracions encara vius no estan subjectes a càstigs: en la dominació els seus crims prescriuen o es neguen. D'això se'n diu impunitat.

4. En el cas dels que van cometre delictes menors i que realment interioritzen la seva culpabilitat (no ens deixem enganyar per les posades en escena de falsos penediments) no existeix el perdó necessari.

Si volem que avanci la justícia hem de forjar les encara inexistentes institucions del perdó, i disminuir les aterrades institucions de venjança: tots sabem que les presons i altres centres de reclusió, com els manicomis, fomenten més el vici social, el crim i el suïcidi.

El meu pare, Ramon Palazón, digué que quan l'ONU reconegués Franco els republicans haurien perdut la guerra encara que guanyessin els aliats; quan així va ser, a casa meva es van desfer definitivament les maletes, sempre a punt per al retorn. L'esperança fou una segona filla (o fill) mexicana (mexicà). Els meus pares van tenir una política que em va ser molt útil per adaptar-me millor que moltes persones de la meva generació: mai van negar les meves arrels històriques. Els meus pares parlaven català, el vaig aprendre en aquell ambient obert, on la hipocresia es negava. Entre els seus amics, els meus pares i la meva germana, parlaven en espanyol en la forma dialectal mexicana. Entre ells i entre nosaltres parlàvem en català; jo vaig aprendre aquestes llengües i les seves modalitats a casa i a l'escola. Ramon i Remei van evitar la Eris, la discòrdia que separa i fa competir. Es respectava el dret a la diferència sense que això fos un estigma.

5. Sens dubte que els meus pares havien patit el que Adolfo Sánchez Vázquez anomena “Fi de l'exili i exili sense fi”. Ho descriu com un estrip, una ferida que no cicatriza (2003, p. 570): no podien abandonar els seus ideals. En sentit negatiu, el desterrat es trobava en suspens, en un passat inexistent i un futur trencat que li va impedir viure en el present: va sublimar el seu antic terror, però “on estan les espigues que pures vam recollir”? (2003, p. 586). Els desterrats no

trepitjaven amb força la nova terra, sinó que, levitant, miraven un ahir fantasmal que presidia els seus records i les seves esperances imaginàries (2003, p. 597). El gegant Tànatos es reia a cor què vols d'Eros assegut en un rellotge que assenyalava una hora llunyana. La memòria allunyada d'afectes impedia que l'exiliat habités en la nostra Amèrica.

No obstant això, el temps que mata també, en alguns casos, cura: van néixer noves arrels de l'arbre. Els fills eren oriünds de l'altre costat de l'Atlàntic. La nova obertura va facilitar als emigrants trobar amics, camarades, amors i arrelar-se en causes locals.

El problema, escriu Ricoeur, és no repetir el passat, sinó conèixer-lo per arrelar-se en el present amb les mires posades en el futur: inventar sense parar (1990, p. 261). Afegeix un paràgraf que em va commoure profundament: “quan desembarquem en un país totalment estrany [...] sentim que malgrat tot aquest desarrelament mai no hem sortit de l'espècie humana [...] aquest sentiment] cal elevar-lo al nivell d'una aposta i d'una afirmació, d'una aposta i d'una afirmació voluntària de la identitat de l'home” (ídem).

El comunitarisme mundial de la nostra espècie, la igualtat sense discriminacions, el diàleg entre tots, els fills dels centres i de les perifèries, és el gran somni que van tenir filòsofs com Paul Ricoeur i sant Agustí, i que mantenen les esquerres de diversos signes. Aquest és el somni amb què acabo el meu llibre.

El capítol de *¿Fraternidad o dominio?* “Reflexión filosòfica sobre los nacionalismos” tracta de la identitat. Aquesta reunió a Vic m'ha donat l'oportunitat de concretar el tema, de baixar-lo arran de terra, amb les meves anècdotes personals. Les resumeixo: sóc una mexicana d'origen català, d'alguna manera comparteixo les dues identitats. La cosa més important no és això, sinó que m'identifico amb totes dues. El meu moviment centrípet té alguna cosa de centrífug. Com que estem organitzats socialment en famílies (fraternitats

i pàtria, que suggereix la idea de *pater*), la meua és extensa: l'àvia no està en un àtic fins que baixen el seu cadàver amb una grua (com ha passat a França), ni viu confinada en un asil en la soledat més absoluta (com passa als Estats Units), sinó que la història es manté a prop de la meua persona. Addicionalment, els meus nacionalismes conflueixen amb un internacionalisme gens xovinista ni xenòfob.

Acabo. El meu somni més proper és que les autonomies siguin igualitàries, segons dicta la justícia distributiva i retributiva a nivell municipal, estatal i federal, o a les comarques, províncies i el govern central de l'estat. L'autonomia hauria de respectar el dret humà de les minories (el dret humà no pot ni ha d'estar subjecte a votació). Potser imito a un famós hidalgo manxec, perquè confonc sang amb vi. Ell va morir deprimít, de melangia; jo, com el lladre Giner de Barcelona, que apareix en el Quixot, encara milito en la bogeria idealista. No ho dubtin, aquest somni meu és una utopia per demostrar-me que encara segueixo viva.

Referències bibliogràfiques

- PALAZÓN MAYORAL; María Rosa. *¿Fraternidad o dominio? Aproximación filosófica a los nacionalismos*. México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Investigaciones Filológicas (Ediciones Especiales, 36).
- RICOEUR, Paul. 1990. *Historia y verdad*, 3ª ed. aumentada, trad. Alfonso Ortiz García. Madrid: Ediciones Encuentro, 1990.
- (2000). *La memoria, la historia, el olvido*, trad. Agustín Neira. Madrid: Trotta.
- SÁNCHEZ VÁZQUEZ, Adolfo (2003). *A tiempo y destiempo*, pról. Ramón Xirau. México: Fondo de Cultura Económica.

Vista general.